

Handó Péter

Ítéletnapig adott

Adott két szerző: Zalán Tibor és Prágai Tamás. Szövegeik között bolyongok. Napok óta fogásokat keresek. Együtt száz. Ötvenhét meg negyvenhárom. Így kerek, jubileumi a szám. Összeadódva száz. Megtehető ez a műveikkel is? Az alkotói paletta mindkét esetben széles, önmagában is tág műfaji horizont bejárására készlet. Együtt? Irodalmi dimenzióik összeadódása és -olvadása befogható teret teremt-e? Vagy szűkítsük a vizsgálatunk mezejét? Miképp? Mire fókuszálva?

Adott egy generációbeli különbség, amit némiképp fokoz a társadalmi berendezkedés időközbeni változása. Zalán Tibor jelentkezése idején korábban nem tapasztalt számú fiatal költő tűnik fel, akiket az irodalompolitika mame-lukjai – sokszínűségük folytán – arctalanoknak tekintenek. A kanonizált és favorizált irodalom bátyjai még erősek, de már ostromgyűrű alá vontak, éppen az „arctalanok” közé sorolt szerzők által. Prágai Tamás jelentkezésekor számos, a szocializmus idején hírnevet kivívó alkotó válságidőszakát éli, az irodalom és közélet, közéleti szerepe átalakulóban van, aki olvas, egyre inkább a primer, s nem a szekunder tartalmakra figyel, a társadalom létállapotaira vonatkozó mögöttes jelentések szerepüket veszítik, a mame-lukok figyelmét saját helyzetük, jelentőségük újrakonstruálása vagy politikai szerepvállalásuk köti le. A kánon teremtésére és fenntartására csekély energia fordítódik. Az, amire Zalán a saját generációja esetében felfigyel az 1980-as évek küszöbén – hogy „nincs ideológusa. Nem termelte ki magának – nem termelődött ki a számára” (Zalán 1982: 41) –, s ezért tekinthető „arctalannak”, annak hiánya a Prágaival egy időben indulók körében már fel sem merülhet, hiszen az addigi „ideológia” mentén létező, cselekvéseiben behatárolt korszak lezárult, az egységes nemzedékkénti fellépés hatalom felőli elvárása hatályon kívül kerül, a mű megítélését illetően elsősorban szakmai szempontok válnak mérvadóvá. Ez azonban nem jelenti az irodalom kultúrától, társadalomtól való függetlenedését. A költő válaszokat keres és talál a világban. Ezekből építkezik és teremt-nyújt esztétikai élményt a világnak. Fókuszába habitusa és saját ideje állítja a dolgokat. Azt, ami megfigyelhető, amire figyel. Ahogyan figyel.

Adott két indíttatás. Az első verseskötetük megjelenése idején mindketten magyar-idegen nyelv (orosz, illetve angol) szakos diplomával, irodalomtudományi előképzettséggel rendelkeznek. Zalán abonyiként a JATE-n, Prágai budapestiként az ELTE-n szerzi ezt meg. Az irodalom kanonizációjának folyamatát, történetét pontosan ismerik, tudásuk és nyelvhasználati gyakorlatuk részévé vált az egyetemi évek orientációja, „pályaválasztásuk” szempontjából meghatározó az arról alkotott oktatói vélemény, hogy milyen beszédmódok foglaltak, milyen tendenciák figyelhetők meg a kortárs irodalomban, s ezek milyen változásokat eredményeznek, eredményezhetnek. Irodalmi pályára állásukat megkönnyíti, hogy pontosan ismerik azt, hol kínálkozik, kínálkozhat lehetőség az „életmű” megteremtésére, milyen maszkot célszerű felöltetni. És

hányféléit. Már az első kötetek megjelenése előtt egyértelmű, mindkét szerző több műfajban is alkot. Költészetük egy-egy szint jelent a megszólalásaik palettáján. Mégis költőként jelentkeznek, s a szakma is ekként tartja őket számon.

Adott két első kötet, amennyiben első köteteiket tekintjük az összevetés alapjának. S ezt miért ne tehetnénk, hiszen Zalán Tibor a *Földfogyatkozás* (1980) megjelenésekor 26, Prágai Tamás a *Madarak útján* (1993) kiadásakor 25 éves. Életük hasonló szakaszában járnak. Éveik összege alig több, mint a száz fele. Teljesítményeik összevetve? Markáns különbségek. Mégis egyazon társadalmi fordulat lenyomatai. Az egyik az előszelére, a másik a következményére világít, világíthat rá. A „földfogyatkozásban” – mint kötetcímben – a talajvesztés, a hiány momentuma, a „madarak útjában” a szárnybontás, a talaj fölé emelkedés fogalmazódik meg. Ugyanakkor mindkettő egyazon szakítás különböző stádiumairól tudósít. A művészet ideológiától való átmeneti megszabadításáról. Átmenetiről, mert a politika diktálta elvek helyére hamarosan újak termelődnek, amelyek klikkesedéshez, az irodalom belterjességéhez, ön-hitelesítő játszmáihoz vezetnek. Az ezredfordulóra már láthatóvá válik, hogy a kortárs művek rászorulnak az irodalmári értelmezésre s az ezáltal köztudatba emelésre. Újrarendeződnek az elv-erővonalak, amelyeknek milyensége pusztán szakmai kérdés marad, a befogadói oldal ennek kialakításánál nem működik közre. Nem is különösebben tartanak rá igényt. Prágai azonban egy ideológiailag légmentes térbe érkezik, Zalán pedig oda, ahol ez – már láthatóan is – elkezd létrejönni.

A *Földfogyatkozás* fülszövegének Zalán-idézete így indul: „A szavak devalválódása idején is / – A költő értékeket keres és hozzájuk mértéket állít” (Zalán 1980), vagyis viszonyítási pont szükségességéről vall egy olyan világban, ahol a kimondás gesztusával a dolgok egyre kevésbé hitelesíthetők, a nyelv válságon esik át. Prágai Tamás a kézírásos „utószavában” arról beszél, „látóhatár híján [...], tiszta tudás helyett megérzésekre utalva mit tehet a költő? Bizonyosságot keresve kénytelen az ismeretlenbe emelkedni” (Prágai 1993: 94), azaz a továbbiakban már a realitások talaján értéket keresni és hozzájuk a mértéket állítani nem lehet; a világ beláthatatlanságának tudatával versbéli „madártávlatot” kell nyitnia, ahonnan csak a látvány, a tény fontos, az, ami megmutatkozik. Zalán 1980-ban még tanúságot tesz a költő váteszi szerepe mellett – „Költő vagyok, kiben / a világ kell nyerjen távlatot.” (Zalán 1980: 33) –, Prágait már csak az út érdekli, a röppálya, nem törekszik a világ szublimálására (a József Attila-i szemléletmód elvéte fedezhető fel a sorai között), „álmaim kaptárába” gyűjtöttből dolgozik, ebből adódóan „serényen valamivé válok immár, / mielőtt valóra nehezülök” (Prágai 1993: 26), vagyis addig valósítja meg önmagát, amíg könnyű, akár a madarak teste, mielőtt ezt a valóságot magában elnyomná, vagy súlya lehúzná a valóság talajára. Zalán ebből a szempontból statikus, Prágai mozgásban van. Zalán tematikailag is jól konstruált kötetet teremt – „az utóbbi évek egyik legegységesebb szerkezetű (ívű) elvű könyvét” (Géczi 1980: 28) –, Prágainál ez elsősorban a nyelv szintjén valósul meg – a „kötet egységét a kísérlet céljának, tétjének [...] iránya, illetve a versnyelv egységeseíti” (Bokányi 2009) –, de még ott sem tökéletesen: egy-egy cikluson belül is fölüti a fejét az akkori társadalomban is uralkodó disszonancia, a kijelölt út hiánya, a fix pontok utáni vágyból adódó tétova tapogatózás, bizonytalanság, s az ebből követ-

kező távolságtartás. Messziről nézve a dolgok képpé válnak, az élet sűrűjébe mártózva szituációként jelennek meg. Innen nézve Zalán a cselekvő, Prágai a szemlélődő ember. Mégis mindketten az útra kelésre buzdítják önmagukat a köteteik elején: „és most indulj” (Zalán 1980: 11), „Hagyd magad mögött” (Prágai 1993: 5). Ám addig, amíg Prágainál az *Egy város emlékoszlopa* az egyetlen önmegszólító vers, addig Zalánnál vissza-visszatérő beszédmód, s a *Szelíden, irgalmatlanul* ciklus verseinek többsége ilyen. Prágai „csak” azt határozza meg önmaga számára, mit kell felednie, elhagynia, elvetnie, valamint a fölülelemelkedését, a főnről befogható táj képének hordozását, de „Azt is, / azt is távolodóban” (Prágai 1993: 5). Zalán *A fiú indulásában* „a széldárdákkal átvért irányba” (Zalán 1980: 11) orientál, leírja, hogy mit kell követnie, kerülnie, aztán a túlsó partról vissza kell intenie „azoknak / akik mégis itt maradtak // azután felejtse el / hogy éltél közöttük // ők nehezen felejtenek / és sohasem bocsátanak meg” (Zalán 1980: 11). A felejtés motívuma tehát nála is feltűnik, csak míg a város esetében fel sem merül a viszonzás kérdése, Zalán egyértelműsíti, az emberek nem felejtik el, hogy közülük indult el, s nem bocsátják meg, ha erről megfeledkezik. Szakítása – ezt tudva is – totális. Prágaié is az, de „mozgásában” ellentétes, más pozícióból induló létből fakad. Zalán a természeti környezet felől a város felé halad. Versbeli léte közösségből közösségbe tart. Prágai „a redőnyök cella-szigorát” (Prágai 1993: 5) hagyja el, a városi magányt cseréli egy természetbeli magányra, ezért a világtól való elidegenedés hangjai átszövik a kötetét. Zalánnál a szociális háttér – az, ahol élete egy-egy szakaszában gyökeret ver az ember – kitüntetett figyelemben részesül. Ennek változása, fejlődése megy végbe a *Földfogyatkozás* versei során. Cselekszik, még ha a tett visszafordíthatatlan következményekkel jár is, s az emlékek álombéli előhívódását követően „hajnalra a kapu visszafalazta önmagát” (Zalán 1980: 12), megszűnik az átjáró a személyes múlt felé. Az egyes ciklusok a „szerző” különböző létállapotain vezetnek végig. A kiindulási feltételek utáni útkijelölést, pályára állást az együttélés, a társkapcsolatok alakulása követi, végül a kudarcaiban, bolyongásaiban megfáradt (fiatal)ember számvetésére kerül sor. A kötetzáró *Jelek egy XX. századi totemoszlopra* című versben már csupán „Vonszol egy testet egy lélek” (Zalán 1980: 108), „éjszakáról éjszakákra / lázával űzi lázzal veri / a testet a lélek / és készül már / hogy egyszer a hóba ejti / nevet is majd nevet / és száll és elfelejti” (Zalán 1980: 109). Prágai szinte ezzel a képpel indít az *Egy város emlékoszlopában* (amely már címében is kísértetiesen emlékeztet Zalán első kötete záróversének címére), amikor úgy kezd: „Feledni kell”, majd a „szárnycsapással” az elejtett testet emeli fel, hogy elhagyja „az éjszaka grádicsait” (Prágai 1993: 5). A válság, amely 1980-ban a „szavak devalválódása”-ként jelentkezik, 1993-ra már a „Hangod is vedd el” kijelentésig erősödik, s a társadalmat is elemi szinten áthatja. Zalánnál még a történelmi eseményekre utaló versek a kötet tengelyébe szerveződnek s tág időintervallumot fognak át, Prágainál az utolsó előtti ciklusban a XX. század bontakozik ki. Arra keresi a választ, meddig mehet el az ember, hol húzható meg a határ. Azzal szembesül, hogy „Nincs határ, át nem léphető” (Prágai 1993: 72). Faust-szerepbe kényszerül, melyben „Ez hát a visszás örök élet. / Nem vihet el, bár nem szeretek / maradni.” (Prágai 1993: 71), s eredetmítoszána újrakonstruálására vállalkozhat: „Távolban ősi város / kapui kitárulnak.” (Prágai 1993: 72). Zalán számára még tisztán adottak

a társadalmi viszonyok, még ha lebontódóban is vannak. Prágainak kaotikus állapotok között kell a bizonytalanban „valamivé válnia”, ahol „Nincs félelem már. Nézem a vizet. // »szélárnyékban vacogunk ítéletnapig«”.

Adott két történeti pillanat. Az egyikben Zalán Tibor, a másikban Prágai Tamás. És az egymást százra kerekítő évek. S azok az első kötetekben föllelhető szöveghelyek, amelyek kezdetet és véget jelölnek. Meglehet, ítéletnapig.

Felhasznált irodalom

- Bokányi Péter: *A mandioka lényege*. In: Hitel 2000/9.
 Géczy János (1980): *Zalán Tibor: Földfogyatkozás*. In: *Palócföld* 1980/6., 28–29.
 Prágai Tamás (1993): *Madarak útján*. Budapest: Kráter Műhely Egyesület
 Zalán Tibor (1980): *Földfogyatkozás*. Budapest: Kozmosz.
 Zalán Tibor (1982): *Arctalan nemzedék*. In: *FASIRT avagy viták a „fiatal irodalomról”*. Szerk.: Dérczy Péter. Budapest: Magvető, 35–56.

